

Szertartások és vallási szokások az unitárius egyházban.

9-ik közlemény.

A pap.

Ámbár az, amit szertartásainkról eddig elmondottunk mind a paptól, vagy a papról szól, mégis szükséges pár összefoglaló s a pap helyzetét, szerepét, az egyetemes egyházhoz, püspökhöz és a gyülekezetéhez való viszonyát mutató néhány adatot felsorolnunk.

A pap az egyház központi tényezője, s éppen ezért az állami és az egyházi törvényhozás nagy gondot fordít rá, annyira, hogy nemcsak megbecsüli és tekintélyét védi, hanem fizetéséről, lakásáról is, vagy gondoskodik, vagy alkalmat szolgáltat rá, hogy hallgatói, a gyülekezet, vagy a község biztosítsa megélhetését.

Az unitárius egyház felfogása szerint a pap s egyben a mester és a kántor is, belsőemberek, functionáriusok, kiknek feladatuk az ige hirdetése, az egyházi szertartások végzése.¹ Az idő rendjén használt elnevezések is mutatják munkakörüket.²

¹ Kik az egyház tagjai ?

Az unitárius vallás közönség (Coetus) kétféle hívőkből (duplicis Gen-eris fideles) a statu ad ecclesiam respicente: ministri et auditores vel ecclesiastici et Seculares.

Ecclesiastici sunt varii status, gradus et conditionis.

² Érdekes lesz felsorolnunk:

A kolozsvári első pap a főtéri templom elvételeig plebanus, Paulus Götsi tonsurus vocatur (a r. kath. papok viseltek tonsurát, a fő borotvált része), personae ecclesiasticae (pap és mester), pastor, pastor primarius, sacerdos (ritkán), minister (igen gyakran), szent ministerium, concionator, parochus, ecclesiasticus, diakonus vagy káplán, clericus, ministerek (pap, mester, kántor) az Ur szolgálói, egyházi szolgák, egyházi előjárók, missionariusok (kiküldöttek) Agh István papnak és predikatornak felváltva nevezi, Lázár István az első cím- és névtárban (1803) parochusnak írja. Heltai a XVI-ik század közepén, keresztyén lelkipásztor, szentegyház szolgája, „Ur Christus Jezus szolgálói, Isten igéje szerint elrendelt pásztorság“. Szerinte a szószerk: prédikálószerk. — A mi időnkben a Tiszteletes szóval is illeték, de a címzések idején: Tiszteletes ur, ujabban mindenik: Tisztelendő. A múlt évszázad második felében a kiváló tanítókat a Tiszteletes cím megadásával tüntették ki.

Az unitárius pap jellemképe a XVI-ik évszázból át tündöklik a következő évszázakon. Dávid Ferenc, Heltai Gáspár, Karádi Pál, Hunyadi Demeter, Válaszuti György, Enyedi György, Torockoi Máté, Kósa János büszkesége lenne bármely nagy papi tábornak. Utódaik, kiknek nevét fennebb felsoroltuk, méltók voltak hozzájuk.

Egyházunkban a papi function kívül a törvényhozás és egyházkormányzás is a papok kezében volt a XVII-ik évszáz végéig, sőt jobbra, a XVIII.-ban is. Kezökben — a püspökkel élükön — a törvényhozás, ajkukon az ige, s mégis — amint alább látni fogjuk — fölötte megalázó és zavaró eljárás, a papmarasztás volt gyakorlatban el egészen a XVIII-ik évszáz végéig. Az évről-évre tartott Zsinaton és Főtanácson büntetés terhe alatt kötelesek voltak megjelenni. Jó ideig a mesterek is.

A XVI-ik évszázban minden tanult ember theologus volt. A sűrűn egymást követő hittani vitákban az országgyűlés, valamint a zsinatok világi tagjai résztvettek. János Zsigmond fejedelem a nagyváradi vitaközézésen többször felszólalt, igen bölcs szavai döntő hatást gyakoroltak. Blandrata elnöki tisztet végezett, mint királyi biztos, s egyben irányította a vitaközézés, mint kitűnő theologus. Békes Gáspár a Báthoriak mellett jól megállotta helyét. Általában a nemesek mind részt vettek a gyorsan váltakozó hittani irányzatok támogatásában. Az unitárius felfogásban — talán csak a Báthoriak — nem osztoztak.

Az iskolázott, szegényebborsu emberek, a papi hivatalra alkalmasoknak tartották magokat, papi diploma nélkül. Az akkori főiskola a klasszikus műveltség megadására fektetett főszűlyt.

A kezdet és a kialakulás nehézségeire vezethető vissza, hogy rendes papi kinevezésnek, felszentelésnek, a XVI-ik évszázban nincs nyoma s a XVII.-ikben is a szorgalmas Mikó Lőrinc csak 1634-ig tudott visszamenni, holott azelőtt is volt papszentelés.

Ha egy kissé elvontabban foglalkozunk a kérdéssel, azt kell mondanunk, hogy a reformacio átformálta, új emberekké, az új hit apostolaivá avatta a katolikus ritus szerint felszentelt papokat.

Hallgatóikat és hiveiket magukkal vitték. Olyannak tekintjük ezt a mozgalmat, amilyen a Jézus apostolaié volt. „Kövess engemet s én emberek halászává teszlek.“ „A hova eljutott a *metanoia* velőt rászózata, ott azonnal új emberek születtek, új bátorsággal, új hittel és addig nem ismert buzgósággal. Dávid Ferenc cso-

dás sikereit ennek az új léleknek köszönhetjük. Aki nyomdokába lépett dávidista lett és csak egy célt ismert: a lelkek meggyőzését. A mai dávidista pap a mai viszonyok szerint hasonlóan él és ég. Önlelkéből szórja a gyújtó szikrát. A Saulusokból lesznek Paulusok. Luther mondja: minden keresztény egyszersmind pap is, s csak a hivatal különbözteti meg, mert Pál szerint mi mindnyájan egy test vagyunk. „A keresztség, az evangelium, és a hit teszi az embert pappá és kereszténnyé.“ „Ha valaki elfoglalná a pap helyét egy szigeten és keresztelne, misét mondana, vagy prédikálna — épp olyan igazi pap lenne, mintha a püspök vagy a pápa szentelte volna fel.“

Luther radikális tanítását azzal magyarázza meg, hogy a keresztelés mindent pótol, mert ez által mindenki kereszténnyé lesz. Itt mutatkozik meg a pápai és a protestáns egyház felfogása és tanítása közötti gyökeres különbség. Amaz a keresztséget és a többi szertartást szentségnek minősíti, melyet csak a felszentelt pap végezhet el.¹

Ha figyelembe vesszük azt az ostromot, melyet kívülről a fejedelmek által támogatott jezsuiták s majd a fejedelmek papjai folytattak papjaink és hiveink ellen s ha megérezzük azt a belső forradalmat, melyet a szombatosság táplált a lelkekben, átlátjuk, hogy az unitárius egyház egységének megóvása, a hivek lelkének jó irányu táplálása, csak úgy volt biztosítható, ha általános érvényességű szabályzatról gondoskodnak. Ezt a szolgálatot teljesítette a *Disciplina Ecclesiastica*, amely foglalhatja az egyházi belső és külső rendre vonatkozó szabályoknak.²

Az unitárius egyház igen komolyan fogta fel a papi hivatal jelentőségét és fontosságát. A papok által akarta biztosítani az egyház épségét, tekintélyét és haladását. Utasításul adta, hogy vizsgáltságos meg, hogy a papságra jelentkezők élete feddhetetlen és tiszta-e. A tudásuk megfelel-e az állás komolyságának. Hajlandók-e az egyházi szentségeket, mint „az egyház rejtelmes jeleit“ a zsinat

¹ Árkosi Benedek a papról ilyen érdekesen szól: Pap csak Melkizedek, csak Krisztus volt. A kiket azoknak mondanak, azok nem inkább papok, mint egyik egy keresztény nyáj közül; csak egyházi szolgák és Istentől kiadott igének mesterei.

² Dr. Tóth György örök hálára kötelezte a magyar unitáriusságot gondos utánjárással irt és kiadott három kötet Törvénygyűjteményével.

által előírt forma szerint tisztelni és kiszolgáltatni? Igérik-e, hogy semmit sem fognak ujitni a Tanács megkérdése és hozzájárulása nélkül. Hajlandók-e aláírni az istenigéjéből az ekklesia által elfogadott kereszténytant és hajlandók-e alávetni magokat az egyház szabályainak és törvényeinek.

A most érvényben levő esküben igéri és fogadja, hogy egyházi hivatalában az Istentől rábizott nyájnak nemcsak az idvezítő tudománnyal, hanem szent étellel előljárója lesz, józanul, igazán és szentül él.

Még sok volt az akadály a kialakulás útjában. Nehéz volt úgy szervezni meg az egyházi életet, hogy az ige szentsége és az élet sivársága valamennyire kiegyenlítődjék. A lélek nem volt elég. De nem is mindenkit vitt a lélek. Sőt igen sokat a kenyér. Az a sátán, amelyik Jézustól azt kívánta, hogy a köveket változtassa kenyérré, nem alszik soha, míg ember lesz az ember.

A papi állás betöltése.

Óvatossággal kellett eljárni a papi állások betöltésénél. Enyedi Györgynek Szilvásival, a külföldre bocsátott akademitával, dogmai harcot kellett folytatni, mert az ifju hűtlenül hátat fordított egyházának, sőt támadta az unitárius vallást. Ilyen esetek utalták rá a Consistoriumot, hogy reversalist vegyen az akademitajelölttől.¹

Igen élénken világítja meg a helyzetet az 1626-ban kibocsátott Disciplina szakasza a papságra jelentkezőkről.²

Majdnem azt mondja, — de nem jó értelemben — hogy a XVII.-ik évszáz kezdetén mindenki alkalmasnak tartotta magát a papságra: sokan, akik máshelyen az életben nem boldogultak (multi vitae deploratae) és semmi elhivással nem birtak (nullam certam vocationem habentes) a papi pályára kívántak lépni. Az is igen jellemző és a kezdet nehézségeit mutatja, hogy utolsó esetben legalább a kátéban való jártasságot kívánták meg. A tudományos előkészülés, az erkölcsi feddhetetlenség, a szertartások ismerete és azok kiszolgáltatásának készsége, az ujitás kerülése mind olyan föltételek voltak, melyeket a rendtartás előír, s jogosan el is

---

¹ A reversalis szövege sok tekintetben érdekes documentuma az önvédelemnek.

² De officii ordinandorum.

várhatott minden kandidatustól, de — emellett — a körülményekkel is meg kellett alkudni.

Mai nyelven továbbképzésnek mondanók, amit 1629-ben utasításképpen a rendszabályok mellé kibocsátottak, s amelyet Hittudományi Gyakorlatnak mond a fordító (Dr. Kolozsvári S.) Főbb részei: a szomszédos papok tartsanak gyakori hittudományi gyakorlatot,¹ az isteni dolgokban bővebb ismeretek szerzésére. Ezzel egyenlő értékű feladat volt „a még sokak lelkében hátramaradt tévelygések szálkáinak teljes kitépése“. Ha ez nem valósulna, akkor tartsanak magánértekezéseket paptársaikkal, a papságra magokat elszánt ifjakba csepegtessék a tisztább tudományt.²

Itt érdekes felhívást találunk a püspökhöz intézve: ezeknek a szent hittudományt magyarázza, őket vitatások és predikációk tartásával gyakorolja. Hozzá van téve, hogy „s más, az isteni igazságokban jártas tudósok is segítségére lehetnek.“ Ez azt bizonyítja, amit mi a Theologia Akadémia újabb kialakulásait ismertetve kifejtettünk, hogy a theologiai oktatás sulya a püspökre nehezedett. De az is tudva van, hogy a kolozsvári papok és tanárok is mellette voltak és résztvettek a szent tudományok oktatásában.

Aki pap akart lenni, annak missionalis, credentionalis, vagy confirmationalis levelének kellett lenni. Különben nem léphetett papságra. Ezenkívül fennállott az az általános szabály, hogy „semmi rendben levő egyházi ember nem mehet be a püspök vagy Consistorium engedélye nélkül.“

1619-ből van az első adatunk a papszentelés szép és megérthető eljárásáról. Tordán tartatott. Elrendelte a Consistorium a Disciplina előírása szerint. Kézzrátéttel történt.

Az alább eredetben közölt szövegből azt is látjuk, hogy korábban is volt fölszentelés, mert „a még fel nem szenteltek“ avaták fel most.“³

¹ Ez a feladata a mai lelkészkörnek. „A pap az ekklesia fülehallatára tegyen hitvallást. vajjon aszerint tanította-e a népet.“

² 1613-ban Toroczka Máté püspök idejében határozták, hogy Göcs Pál, főpap, s a többi pap: Brosak János, Szemerjai Jó Márton minden csütörtökön, reggeli könyörgés után theologiai gyakorlás végett gyűljenek egybe, senki sem hiányozván.

³ Anno 1619. in sinodo Tordensi „agetur tum vero ex sancti Consistorii decreto, et Eccl. Disciplinae praescriptio, *fratres ministri*, qui nondum

A Disciplina igen komoly okok alapján írja elő a papságra kibocsátandók kötelességeit. Egyik legfőbb oka, hogy igen sokan igyekeznek az egyházi javak után, megfelelő tehetség (munus) nélkül. Sokan isteni bölcsességgel és emberi tapasztalattal felruházva, de sok elkeseredett életű minden elhivatás nélkül, lépnek erre a pályára. Mind Isten dicsősége, mind az egyház méltósága, megkívánja, hogy szabályok szerint bocsáttassanak a papi pályára.¹

Ezek a rendeletek és törvények, ha végrehajtottak, biztosították az egyházat, hogy a hitélet legfőbb őrei gondot viselnek a nyájáról, melyben az Ur őket vigyázókká tette. De hogy nem így volt, vagyis, hogy a papokkal szemben hiányzott a kellő bizalom, mutatja a *papmarasztás* fenntartása kétszáz esztendeig 1568—1778-ig. Ezt az érdekes eljárást, dr. Tóth György terjedelmes tanulmányban ismerteti.²

A *papszentelésről* érdemes lesz néhány adatot följegyezzünk. 1634-ben a ny.-szt.-lászlói zsinaton, magyarázatul följegyezte a zsinat jegyzője, hogy a fiatalabb papokat szentelik fel az egyház régi szertartása szerint (secundum antiquam Ecclesiae ritum). Hüségeseen föl van jegyezve, ha a felszentelt a kolozsvári szász ekklesia papja vagy a lengyeleké. Ilyenek voltak: Pauli István (1661), Symreus János (1672), Ádám alias Razman Péter (1673), Pakei János (1712). Trachimovics Sámuel Bethlenben, Boguslauski János Kolozsvárt, Szaknovics Izsák Verespatak (1748), Augustinocs Pál Gyepes (1756), Geyza József Ótorda (1770), Abrahamovits András Tartsafalva (1777, Archizevski Sigmund Szőkefalva (1778), Gejzanovics János Gyepes (1783), Archizevski Samuel Siménfalva (1806). Sok olyan egyházközségben volt papunk, amelyek ma már legfennebb filiák. Ilyenek voltak: Bethlen, Sárpaták, Pálos, Teremi, Suk, Kaján, Harco, Felső-Suk, Giroth (Girokuta?), Ilosva, Sovata, Sövénfalva, Alsóilosva (Horvatanum, a P. Horváth családé), Mikezsásza (Nagy Mihály parochus Audievit), Alsó-Ilosva. A két utolsót kivéve mindenik helyen csak a XVIII-ik évszázban szerepelt pap.

---

solemni ritu inaugurati sunt, publice per impositionem manuum, ordinationem (ut loqui coasuevimus) accipiant.

¹ A Theol. Akademia története Dr. Boros Györgytől ismerteti ennek a főintézetnek a fejlődését.

² Unitárius egyházi törvények a papválasztásról. Ker. Magv. XLV. köt. 1910. évf.

A vasárnap megünneplése.

Vasárnap Dies Solis (Csel. 20, I. Kor. 16₂). A hétnek első napján a tanítványok egybegyűlvén a kenyér megtörésére, Pál prédikál vala nekik, mivel hogy másnap elakara menni és a tanítást megnyújtá éjfélig. Justin Martir Dialogusában írja:

Azon a napon, melyet a Nap napjának neveznek a falusiak, összegyűlnek egy bizonyos helyre, ott olvassák az apostolok emlékiratait vagy a próféták iratait. Azután valamelyik előkelő férfiú beszédet intéz hozzájuk és őket a hallottak követésére serkenti. Ennek végeztével mindnyájan felállnak és imádkoznak. Ezután kenyeret, bort és vizet vesznek elé és az urivacsorát kiszolgáltattják. (Apol. I. c. Dial. c. 12.)

A régi keresztényeknek csak egy ünnepök volt: *a vasárnap*, Öröm napja, sem szomorkodni, sem böjtölni, sem térdelni nem volt szabad. E nap a legfőbb nap, hálaadás és imádkozás napja. Ur napja is.

Mondhatnók azt is, hogy a pap napja. Ezen a napon a pap uralkodik a lelkek felett. Isten nevében, a szentírás és saját tudománya hatalmával. Ekkor viseli a megkülönböztető ünnepélyes jelvényét, a palástot.

Ekkor az egész gyülekezet övé, szolgálatának eredményét a templom előtt hallja abból a nagyon egyszerű, de mégis értékes beszédből, melyet a gyülekezet nevében a gondnok, vagy egy szószóló öreg ember elmond és megköszöni szavait és szolgálatát.¹

Ha visszatekintünk azokra a jellemző intézkedésekre, melyeknek kiadása és megisméllése oly gyakran szükséges volt, azt kell megállapítanunk, hogy papjainknak nagy része nem lépett a nyomukba azoknak a nagy papoknak, akikre e tanulmányban rámutattunk. Még arra is kiterjedett az intézkedés, hogy a pap — ha nem tudná jól megtanulni a könyörgést, írásból olvassa. Legyen a papnak leírva, „hogy az időhöz és alkalmatosságához képest könnyörghessenek.“

Agh István a Modus rerum agendarumban utasítja: a predikátorok rövid, fontos, a népnek értelméhez alkalmaztatott predikációkat készítsenek. A hitnek nevezetesebb ágazatairól ottan-ottan

¹ Nagyon kívánatos, hogy ez a szokás gyakorlatban maradjon s ahol elmaradt, fölújíttassék.

tanítsanak, de teljes igyekezettel kerüljék a mocskolódást. Ne legyenek követői a minket rutul kárhóztatóknak és mocskolóknak, hadd tessék ki öbennék a Jézus Krisztusnak szelid lelke még az ellenmondók megcsufoltatásokban is.¹

Hadd halljuk még egy pár, minden időre alkalmas intését Agh püspöknek:

Mikor a predikátorok „az erkölcsokről tesznek tanítást, feddődnek és dorgálódnak, nagyon vigyázzanak, hogy senkit különösen meg ne sértsenek.“

„Nevezetesen kötelességök a prédikátoroknak, hogy az alázatosságban, szelidségben és egyéb keresztyén virtusokban előljárjanak, jó példát mutassanak.“

A mi népünk a mult évszázban nagy örömet és mulatságát lelte abban, hogy vasárnap a falu piacára, egy tágasabb térre özsze gyűlt és gyönyörködve szemlélte az ifjuság játékát. Még a pap is jó ideig elnézte. A vasárnapi tánc az ünnepnap befejezésére alkalmas volt, ha megőrizte a tisztességet. A társas erdei és mezei kirándulás a pap és énekvezér jelenlétében, a homoródi és a korondi (úgynevezett) búcsú mintájára az egyháztársadalmi együttérzés fokozására, alkalmas és jótékony.

Betegek látogatása.

Ha valaki beteg, „szükség, hogy a parochus, vagy a pap meglátogassa, mint maga lelki nyájának egyik tagját.“ Ha nem hivattatik is, önként jó kedvvel a beteghez el kell menni, hogy a maga szenthivatalja szerint megvigasztalja.“

Kétféle a betegség, testi és lelki. A lelki betegségeknek nemét meg kell tudni, hogy azt illőképpen orvosolhassa, p. o. „ha valaki bűnei miatt beteg, sir és bánkódik, azt az isteni kegyelemnek, nagyságával biztassa és az igaz penitenciára serkentse, sőt vele együtt könyörögjön, hogy Isten bűneit neki megbocsátván, kegyelmébe vegye, a jóra szent lelkével segítse.

A modern pap, a psycho-terapejában jártas igyekszik lenni, mert ez a tudomány nemcsak a lélektanban szerzett ismereteit hozza működésbe, hanem arra is ráutalja, hogy a mai nehéz tár-

---

¹ Milyen szépen csillan meg ebben az intésben is a Dávid Ferenc szelid lelke!

sadalmi viszonyokból és a nehéz megélhetésből táplálkozó lelki depressziókat feloldja és meggyógyítsa: Soha sem volt nagyobb szükség a cura pastoralisra, mint most.

Agh István helyesen mondja: a testében beteget a lelki pásztor-pap nem orvosolhatja ugyan, de azon igyekeznie kell, hogy istenesen viselje a betegséget, ne békétlenkedjék, az Uristenben bizzék. Szükséges, hogy a beteget rövideden könyörögtesse, ha a beteg úgy kívánja, vagy ha nem is, arra serkentse „eleibe tévén a betegnek Istennek nagy hatalmát és megbecsülhetetlen jóságát.“ A beteg gyakori meglátogatása jótékonyan hat, „meglássa mindazonáltal, hogy hosszas mulatásával, hosszas beszédével, annál inkább helytelen magaviseletével ne legyen terhére a betegnek.“

Ekklésia követés, penitencia.

Penitencia szükséges, mert a bűn nemcsak rombol, hanem javít is, ha eljut a megbánásig. Talán minden embernek szüksége volt rá és legtöbb át is jutott a megbánás és megtérés hidján az élet tulsó partjára. Az ekklesiakövetés az unitárius egyházban mostanig gyakorlatban volt. Ugy van ma főleg a falusi ekkleziákban.

A *Modus* így határozza meg: Mikor valaki, valamely ekklesiában, akár férfi, akár asszonyi állat, valami cégéres vétekben elegyíti magát u. m. paráznaságban, gyilkosságban, lopásban s eszerint gyalázatjára vagy azon ekklesiának, melyben lakik és megbotránkoztatja azt és nevezetesen megbántja az ő jóltevő Istenét, a külső magistratus által megbüntetik, az ilyen atyafi, ki vétett a közösség, az emberi társaság ellen, melynek igazgatója a magistratus, de az ekklesiák törvények és külső szokások szerint, példás magaviseletével az ő jóltevő Istenét is, akit megbántott, megköveti az ekklesiáját is, amelynek gyalázatjára szolgált.

„A mi ekklesiánkban nem szokott olyan keménységgel végbevitetni, mint a kálvinistáknál, mert nálunk, ha hire megy: 1. ekklesiát kell gyűjteni, vagy legalább a véneit, mely Consistoriumnak nevezetik, egybe kell hívni.

2. A gyűlésben vagy Consistoriumban jól kell a dolognak végére menni.

Nem helyes, ha valaki felől hir lévén, a templomból mindjárt kitiltatik, még míg a dolog világosságra nem jő, és erőltetik arra, hogy inquirálván maga ellen, tisztítsa meg magát, mert a

juristák regulája szerint, akárkitis jó és jámbor embernek kell tartani, míg a gonoszsága meg nem bizonyosodik.

Ha nem akarna engedelmeskedni „nem kell igen nagy keménységgel bánni vele, hanem inteni kell inkább és kérni, hogy magát megalázza, hogy orvosolja meg az Isten idővel“ „eljő az idő, hogy amit teljességgel cselekedni nem akar vala a bűnös, önként megcselekszi. Jobb is a penitencia, ha nem erőszakos.“

Mikor elkészíti magát a fenyíték felvételére és készségét jelenti az Istennek és ekklesiának megkövetésére, az egész gyülekezet előtt kell menni azon *szent munkának* egy vasárnapi reggelen.

Ha köznap kívánnak ekklát követni, vagy a püspök, vagy az esperes dispenzálja, de csak ha méltónak találhatik s ha több ilyen eset fordult elé az ekklában.

1819 udvari rendelet (5036) „a minden helyeken elhatalmasodott paráznság ellen: a cathedrából minden pap ottan nyomosan tanítani köteleztetik. Aki pedig benne találhatik, akár maga vallva meg bűnét, adassék át a secularis tisztségnek büntetés végett.“

A penitenciát tartó térden állva mond imát.

Koncz püspöknél az ima: „nyugtasd meg őt bűnbocsátó Istenünk abban, hogy minden nyomon és minden esett fogyatkozásunkat ingyen megengeded minélkül fél a külső sötétségtől.“

„A penitencia a léleknek orvossága. A bűn olyan vak kalauz, mely a pokol felé visz.“

Temetés.

A papnak nagy szerep jutott a temetésnél. A jó és ügyes pap ezt az alkalmat jól kihasználta. A temetésre nagy közönség gyűl össze s főleg a nők részt vesznek a gyászban. Városon könnyhullatással, falun hangos zokogással. Ha a szónok kihasználja az alkalmat, a templom közönsége túlszárnyalja a pap hangos beszédjét és messzire megtölti hangos sirásával a légkört. A sirató aszszonyok kora ma sem mult el egészen.

Egyházunkban a temetés nagy szerepet juttatott a kolozsvári papoknak. Messzi vidékekre elhívták a püspököt, papot, a tanárt és a diákokat. A jeles és módos emberek fölött több beszédet mondtak. Szónoklatot magyarul, latinul s a kolozsvári szász gyülekezet tagjai fölött a XVII. évszázban németül. A diákok nemcsak

énekkel, hanem oracioval, verssel is szerepeltek. Ez a végtiszteség adása mellett kereseti forrás is volt a diákoknak.¹

A pap előljáró beszédet vagy hosszas „praefatit” ne mondjon. Elég előre ennyi: E szomorú alkalmatosságon akarván megadni utolsó tisztességét, méltó, hogy kérjünk Istentől segítséget s mondjuk ezeket.“ Ezután következik az ima.

„Szoktak lenni sokszor oratiók is a halottak felett, mikor némelyek szokásba vették, hogy tréfákkal kedveltették magokat a hallgatók előtt, mely helytelen szokása némely prédikatornak ma is megvagyon, tilalmaztatik a tréfa, tilalmaztatnak a nevetésre indító szók sub poena fl. 3 toties quoties.“

Ne búcsuztasson hízkelkedő s hazug dicséretekkel, elég, ha mások példájára mindenekelőtt virtusit emlegeti a megholtak.²

A XVII-ik évszázban trombitás muzsikával temettek. Azután kiment divatból.

A zsinat megtiltotta a halottaknak búcsuztatóval temetését, már „1635-től kezdve s aki ez ellen akar cselekedni vakmerőképpen, toties quoties admonitur, végre a papi hivataltól is elszakasztassék.“

„A predikátor a halottat az élőkől ne búcsuztassa, versificálást ne tegyen (1643. sztlászlói zs.) A szentirással megegyező alkalmaztatást és vigasztalást mértékletességgel megteheti. Ha mégis búcsuztat, az esperes büntesse meg, jelentse a Consistoriumnak, honnan az ekklesiai hivataltól való elszakasztását várhatja. Ha az esperes etmulasztja, a Consistorium kétszeresen büntesse meg.

A pap csak egy beszédet köteles tartani. Ha a koporsóba tételt kívánják beszéddel, külön kell megfizetni.

Ha egyszerre több a halott, csak egy beszédet kell mondani, vagy más napra kell halasztani. A pap beleegyezésével más is hívható.³

Dr. Boros György.

¹ Ker. Magv. XXI. Benczédi közleménye: Unitárius halottak és temetések.

² Templomban halottat temetni, vagy onnan holttestet kihozni, tilalmaztatik, sub poena fl. 12. Templum non mortuorum sed vivorum et Deum colendi locus sacer est.

³ L. *Unitárius halottak és temetések* sok érdekes vonatkozó adatot. K. M. 21 k. 193 l.

A papi ház *kapujában* prédikál a pap temetésén a püspök és a rektor (magyar szónoklatot), a sírnál Dálnoki István esp. magyarul, Dálnoki tanár latinul. A verses búcsuztató nagy divat!

Brassai, mint kezdő természettudós.

Száz esztendeje annak, hogy Brassai Sámuel „Kedves Hazámfiái és Olvasóim“ címen egy felhívást adott közre a „Vasárnapi Ujság“ első számában, aminek eredményét nemcsak az 1848-as, hanem a későbbi események is igazolnak, amennyiben a magyar tudományos világ csak ebben az időben kezd fokozottabb életjelt adni magáról, mert az Apáczai Cseri János által megindított mozgalmak már régen feledésbe mentek. Ha kerek száz esztendőt visszatekintünk a magyar tudományos élet történetében, egy olyan messzeséget fogunk észrevenni, ahol a napjainkban virágzó magyar tudományos élet még csak gyermekkorát éli. Ezen gyermekkor bizonytalan lépéseivel indult el a mindennel foglalkozó Brassai, hogy később, mint utolsó nagy polihisztort emlegessék. Hézagpótló közlemény is akar ez lenni a nagy Brassai idáig megjelent élet- és jellemrajzainak,¹ hogy őt minden oldalról megvilágítva, annál nagyobbnak és többoldalunak lássuk.

Szándékosan foglalkozom vele, mint kezdő természettudóssal, mert kezdetben ő mint zoologus, geologus, kémikus és matematikus kora tudásának színvonalán állott s ezen tudományágakban ép oly tevékeny munkásságot fejtett ki,² mint akár csak a botanika- vagy nevelés-tudomány terén. Ezért az ő természettudományi munkásságának megmaradt és kevésbé ismert részeit fogom lehetőleg röviden és vázlatosan közreadni.

A természettudomány fejlődésében száz év nagy idő. Ennek megértését a következő példa magyarázza meg. 1834-ben a bőr

---

¹ Dr. Boros György: Dr. Brassai Sámuel élete; Dr. Gál Kelemen: Brassai Sámuel; Fitz József: Brassai Sámuel; Vályi Gyula: Brassai, mint matematikus; Kánitz Ágost: Növénytani Lapok X. évf., 18. f.; Gombocz E.: Brassai Sámuel. Adatok a magyar botanika újabb történetéhez; Beöthy—Badics: Brassai, mint természettudós.

² A regensburgi Kir. Növénytani Intézet, a wieni Növény- és Álattani Társaság, a wieni Földtani Intézet tagja.